

25
„BRAĆA HRVATSKOG ZMAJA“.
..... SVESKA XXV.

DR. RUDOLF HORVAT:

ŽIVOTOPIS

DR^{RA} VELIMIRA DEŽELIĆA

(SA SLIKOM).

..... ZAGREB 1914.
TISAK HRVATSKE TISKARE D. D.

„BRAĆA HRVATSKOG ZMAJA“.

SVESKA XXV.

ŽIVOTOPIS
DR. VELIMIRA DEŽELIĆA.

NAPISAO

DR. RUDOLF HORVAT.

ZAGREB 1914.

TISAK HRVATSKE TISKARE D. D.

Dr. VELIMIR DEŽELIĆ.

Deželići su u Hrvatskoj starosjedioci i pravi korjeniti Hrvati. Evo za to nekoliko dokaza:

Od Kupe i Mrežnice kod Karlovca na istok uz Koranu do Vrljuna i pod Petrovu goru do Vojnića sterala se u srednjem vijeku »županija gorička«. U toj županiji stanovahu brojne plemićke obitelji, među kojima se početkom 16. vijeka spominju također Deželići.¹⁾

Godine 1520. vodila se u Hrvatskoj velika parnica protiv Jurja Braniborskoga iz kuće Hohenzollern. Ovaj se Nijemac vjenčao sa Beatricom Frankopanskom, udovicom hercega i bana Ivana Korvina. Po ženi je svojoj dobio u Hrvatskoj velika imanja te je počinjao svakojaka nasilja. U spomenutoj parnici preslušano je 467 plemića hrvatskih; među ostalima spominje se 4. listopada 1520. također Grgur Deželić, plemić od Gorice.²⁾

Plemićka obitelj Deželića živjela je u onome kraju još i kasnije. Tako se n. pr. godine 1548. spominje Đuro Deželić de Klokoč, a godine 1556. Mihovil Deželić de Klokoč, Petar Deželić de Klokoč, te Ivan Deželić, također plemić od grada Klokoča, kojemu

¹⁾ Lopašić: »Oko Kupe i Korane«, str. 91.

²⁾ Laszowski pl. Emil: »Povjesni spomenici Turopolja«, knjiga II. str. 452.

se ostanci još danas vide na ušću potoka Rabnice u rijeku Glinu.²-

Tečajem stoljeća izgubiše Deželići plemićki naslov. Nijesu u tome pogledu jedini među hrvatskim obiteljima! Ta kolike se plemićke obitelji iz južne Hrvatske odseliše u druge krajeve, da izmaknu Turcima, koji su palili hrvatska sela, a ljude odvodili u ropstvo. U sjevernoj Hrvatskoj, pa u Kranjskoj i Štajerskoj, a osobito u zapadnoj Ugarskoj ima danas nebrojenih obitelji, kojima se pređi njihovi doseliše iz južne Hrvatske. U novome obitavalištu postadoše bijedni doseljenici jednostavni kmetovi na imanjima one vlastele, koja im dadoše zemlje za obrađivanje.

Početkom 19. vijeka nalazimo obitelj Deželić u gradu Ivaniću. Ondje se 4. studenoga 1807. Josipu Deželiću rodio sin Imbro (Mirko), koji je djed dra. Velimira Deželića.⁴) Imbro Deželić vjenčao se s Anom Kranjčić, koja se rodila 3. rujna 1818., te je iz ovoga braka potekao sin Đuro, otac Velimirov.

Đuro Deželić poznat je u Hrvatskoj kao književnik i čovjekoljub. Rođen 25. ožujka 1838. u Ivanićgradu pošao je Đuro Deželić na više nauke u Zagreb, gdje je ostao sve do svoje smrti, koja ga je stigla 28. listopada 1907. Đuro Deželić školao se najprije za svećenika, te je kao drug Ivše Tkalčića i Eugena Tomića dopro do posljednje godine bogoslovlja; no godine 1859. ostavi klerikat, te počne učiti pravo i postade godine 1869. senatorom grada Zagreba. Đuro Deželić vjenčao se sa Betikom Šoštarić, koja se 8.

²) Arkiv kaptola zagrebačkoga. (Locus credibilis, protokol XXVIII. str. 181, 396 i 542.)

⁴) Imbro Deželić umro je 15. prosinca 1879.

studenoga 1838. rodila kao kći zagrebačkoga odvjetnika Blaža Šoštarića. Iz ovoga braka potekoše tri sina Vladimir, Velimir i Jurica. Vladimir i Jurica pomriješe prije, nego li navršiše prvu godinu života svoga; tako je roditeljima preostao Velimir kao jedina.

I.

U Dugoj ulici broj 18. nalazi se krasna dvokatna kuća, koja jednim pročeljem gleda na ulicu »Krvavi most«. Na tome je mjestu stajala nekada jednokatna Dimovićeva kuća, u kojoj se 21. veljače 1864. rodio Velimir Deželić. O prvim danima života Velimirova zabilježio je njegov otac ove podatke:

»Velimir se rodio na nedjelju u 4 sata i 20 časaka poslije podne, kad je upravo padala kiša. Velimirov porod zaprijetio je smrću njegovoj majci, koju je spretnom operacijom spasio liječnik dr. Valčić. Đuro Deželić dade svoga sina odnijeti na krst u četvrtak 25. veljače u 5 sati poslije podne. Dječaka je krstio Fućec, kapelan župne crkve sv. Marka, dočim su kumovali gđa. Mučan i poznati pedagog Stjepan Novotni«. Isprvice ne htjede kapelan dječaka krstiti imenom »Velimir«, jer da toga sveca nema u koledaru crkve katoličke. No Deželić bijaše odlučan pristaša narodnih imena; zato je kapelanu izjavio: »Ako Vi ne ćete moga sina krstiti imenom Velimir, onda ću ga ja sam krstiti«. Kapelan je nato popustio, pa Deželićev sin uz narodno ime »Velimir« dobije na krstu još dva crkvena imena: Đuro i Josip.

Deželićev sin Velimir bijaše veoma slabašnoga tijela. Jednako je i majka Velimirova jako oslabila poslije spomenute operacije. Liječnik Valčić svjeto-

vao je Deželiću, neka se iz Duge ulice preseli u zdraviji dio grada. Tada je naime kroz današnju Tkalčićevu ulicu tekao potok Medveščak, u koji se slijevahu kanali iz svih kuća u susjednim ulicama. Potok nije bio natkrit, nego otvoren; zato se iz njega — osobito u ljetno doba — širio smrad, koji je okužio zrak. Pošto se Duga ulica nalazila u neposrednoj blizini toga potoka, nijesu njezini stanovnici uživali svježeg zraka. — Deželićeva je žena imala tada jošte živoga oca Blaža Šošarića, koji je stanovao u svojoj kući na Ribnjaku broj 32.⁵⁾ Po savjetu liječnika Valčića preselio se Deželić u ovu kuću svoga tasta. Kad je 21. veljače 1870. umro odvjetnik Šošarić, baštinila je očevu kuću Deželićeva žena Betika zajedno sa svojom braćom: Antunom, Lavoslavom i Josipom. Deželić isplati svojim šurjacima njihove dijelove, pa tako postade vlasnikom ove kuće, u kojoj je stanovao sve do svoje smrti 28. listopada 1907.

U ovoj kući proživio je Velimir svoje djetinjstvo i mladenačko doba. Njegov dom pružao mu je dosta udobnosti i krasan vidik. Ova se naime kuća slikovito smjestila ispod vinorodnoga brda »Kalvarije«, a nasuprot krasnom perivoju nadbiskupskomu. Tada je ovaj perivoj zapremao također cijeli današnji Nadbiskupski trg. Prema ulici Ribnjak imao je taj perivoj lijepu zidanu ogradu, uz koju se verao malen potočić. Velimir je iz prvoga kata u svome domu mogao gledati čitav nadbiskupski perivoj. U tome perivoju bijaše milovidno jezerce, okruženo visokim jelama i bo-

⁵⁾ Ova kuća postoji još i sada, samo se onaj dio »Ribnjaka« pretvorio u »Nadbiskupski trg«. Na kući je sada označen broj 4.

rovima. Ispred jezera — baš nasuprot Deželićeve kuće — stajala je lijepa kapelica sv. Ivana Nepomuka; ova kapelica bijaše svake godine 16. svibnja iskićena sa stotinu raznobojnih svijeća, pa je njihov sjaj čarobno djelovao na gledaoca.

Iza perivoja spuštao se Velimirov pogled na impozantnu zgradu nadbiskupskoga dvora. Kao o svakoj staroj palači, tako se i o nadbiskupskome dvoru širile po Zagrebu svakojake priče, pune mistike. Velimir je sa drvenoga hodnika očinske i djedovske kuće običavao često promatrati goleme kule nadbiskupskoga dvora, koje su nekada (god. 1529.) odoljele juršima Nijemaca i Španjolaca. Iznad nadbiskupskoga dvora diže se nebu pod oblake divna stolna crkva. Tada je jošte ova crkva imala samo jedan toranj s onom lijepom kupulom, koju s toliko pijeteta spominju stari Zagrepčani.

Nema sumnje o tomu, da je i pogled na ove časne spomenike nekadašnje hrvatske prosvjete mnogo uplivao na Velimira, koji je svom dušom zavolio povijest kraljevine Hrvatske. Ta historična je i ova kuća, u kojoj nam je odrastao Velimir Deželić. U toj naime kući nalazila se nekada vijećnica za Vlašku ulicu, kao što je usred Kaptola stajala »kaptolska vijećnica« za Kaptol, Opatovinu, Dolac i Novu ves.⁶⁾ Današnji je Zagreb postao tekar godine 1850., kada se u jedan grad stopiše tri posebne općine: Grič, Kaptol i Vlaška ulica. Prije godine 1850. imala je svaka općina u Zagrebu svoga posebnoga »suca«.

⁶⁾ Kaptolska je vijećnica maknuta godine 1876., a stajala je nešto sjevernije od kipa blažene djevice Marije, što ga je godine 1878. izradio glasoviti kipar Fernkorn.

Posljednji »sudac« za Vlašku ulicu bijaše upravo od-
vjetnik Blaž Šoštarić, djed Velimira Deželicia.

Godine 1880. znatno se umanjio lijep izgled, što
ga je imao Velimir iz doma svoga. Strašan je naime
potres 9. studenoga 1880. veoma oštetio stolnu crkvu,
te je zvonik izgubio krasnu svoju kupulu. Još prije
toga odijeliše jedan dio nadbiskupskoga perivoja, pre-
tvorivši ga u novi »Nadbiskupski trg«. O tomu piše
sam Velimir ovako: »Kada su počeli sjeći i lomiti
jele i borove u nadbiskupskom perivoju ispred naše
kuće, te kada su sa zemljom spravili kapelicu svetoga
Ivana Nepomuka,⁷⁾ da otvore današnji Nadbiskupski
trg, ja sam gorko plakao, kao da je svako ovo drvo
dijelak mojega tijela i duše. Još više me je potreslo,
kada su poslije strašnoga potresa počeli rušiti i sam
zvonik prvostolne crkve. Meni se doduše veoma sviđa
ispravljeni gotski slog, u kojemu je obnovljen ovaj
veleban hram; ipak me još i danas boli srce za onim
starim karakterističnim zvonikom. Kada sam se učio
slikati, bila je prva i jedina moja slika: pogled na
prvostolnu crkvu sa starim tornjem; slika je ostala
nedovršena, jer ju je prekinuo upravo onaj nesretni
potres.«

Sretna li su djeca, koja imaju naobražene rodi-
telje! Takav je sretnik bio i Velimir, jer je uz svoga
darovitog, rodoljubnog i svestrano naobraženog oca
primio dobar, temeljit i duboko promišljen odgoj. Već
u djetinjsko doba imao je Velimir prilike, da upozna
hrvatske rodoljube i književnike. Ovi su naime za-

⁷⁾ Slika sv. Ivana Nepomuka prenešena je iz porušene
kapelice u onaj kip, koji je podignut uz novu ogradu pre-
ostaloga dijela nadbiskupskog perivoja.

lazili k Đuri Deželiću, koji bijaše urednik političkoga lista »Domobrana«, a kasnije urednik beletrističkih časopisa »Dragoljuba« i »Vijenca« (prve godine 1868.). Tako je Velimir gotovo »odrastao u »književnom zraku«; a otac njegov nije propustio ni jedne prilike, da svome jedincu otvori pogled u carstvo znanja, književnosti i umjetnosti.

Pučku je školu polazio Velimir u najstarijoj kući zagrebačkoj. To je nekadašnji cistercitski samostan u Dolcu broj 2. U toj kući nalazila se tada »kaptolska glavna učiona«; današnja zgrada kaptolske škole (na Kaptolu broj 16) sagrađena je tekar godine 1876., a proširena godine 1887. Velimirovi učitelji bijahu poznati pedagozi: Ljudevit Modec i Andrija Hajdinjak; vjeroučiteljem bio mu je Josip Jecman, a ravnateljem Franjo Klaić. Pučku je školu svršio Velimir 31. srpnja 1874., dobivši svjedodžbu prvoga reda s odlikom.

Počevši od godine 1607. postojala je gimnazija u gornjem gradu uz crkvu sv. Katarine. Slobodno se može reći, da je u toj gimnaziji svoju naobrazbu stekla polovica hrvatske inteligencije u 17., 18. i 19. vijeku. U toj gimnaziji učio se također Velimir Deželić od godine 1874. do godine 1882., a glavni su mu profesori bili: dr. Đuro Arnold, Hugo Badalić, Ivan Benigar, Mirko Divković, Josip Janda, dr. Ivan Kiseljak, Vjekoslav Klaić, Stjepan Kućak, dr. Gavro Manojlović, Ferdo Miler, dr. August Musić, Miroslav Nagel, Tadija Smičiklas, dr. Julije Šajatović i Sebastijan Žepić.

Kao gimnazijalac bijaše Velimir opetovano teško bolestan. Ispit za drugi razred morao je položiti kao privatista, jer nije mogao polaziti škole radi teške

bolesti »morbus maculosus Verlhofii«. Ova je bolest slična škorbutu, jer bolesnik pati od neke vrste otrovanja krvi. Velimir bijaše tjelesno posve nemoćan, te se nije mogao ni maknuti iz kreveta. Dokolicu svoju ispunio je čitanjem knjiga i učenjem jezika; već kao nižeškolac umio je Velimir posve dobro njemački i talijanski jezik. Osim toga dade Velimira otac njegov učiti glasovir i risanje, a potaknuo ga je i na sabiranje starih novaca. Velimir se brzo uputio u numizmatiku, te je proučio rimske i sredovječne novce. Nikada više nije on napustio lijepu ovu zabavu, te još i danas posjeduje krasnu zbirku staroga novca. Kao numizmatičar opetovano je mladi Velimir dolazio u doticaj s prvim hrvatskim romanopiscem Augustom Šenoom, koji je također sabirao stare novce, pa svoje duplikate izmjenjivao s Velimirovim duplikatima. Jednako je Velimir drugovao s hrvatskim arheologom Šimom Ljubićem, koji mu je tumačio numizmatiku.

U nižim razredima čitao je Velimir većinom pjesme i pripovijesti, dočim se kao višeškolac bacio na poučna i znanstvena djela. Osobito ga zanimahu prirodoslovna i povjesnička djela, te je pročitao mnoge studije, koje su napisali Darwin, Buckle i Büchner. Od hrvatskih učenjaka djelovao je na Velimira zagrebački prebendar Ivan Krstitelj Tkalčić, koji bijaše školski drug i odan prijatelj Velimirova oca. Tkalčić je već tada bio vrstan historičar, te je Velimira temeljito uputio u povijest Hrvatske, napose pak u povijest grada Zagreba. Naravno da Velimir nije niti u višim razredima napustio beletristiku; najviše je čitao Shakespeareove drame, te romane, koje su napisali August

Šenoa, francuski pisci Zola, Daudet i Flaubert, pa fantastički američki pisac Alan Edgar Poe. Velimiru se najviše svidahu francuski realisti i naturalisti, koji bijahu tada na vrhuncu svoga stvaranja.

Vrijedno je ogledati također tadašnje društvo Velimirovo. U kući je najviše drugovao sa Dragicom Kranjčić, koja bijaše sestrična Velimirova oca. Dragičin otac bio je rodeni brat Ane Kranjčić, majke Đure Deželića. Kao načelnik grada Karlovca pošalje on svoju kćerku u Zagreb, da izučí preparandiju, a nastani je kod svoga nećaka Đure, koji bijaše tada već senator grada Zagreba. Dragica je kao duhovita i nabražena djevojka imala velik upliv na Velimira, kako on to kasnije i sam ističe u svojim pjesmama.⁸⁾ Ova mlada tetka Velimirova pošla je kasnije u Varaždin, gdje je kao učiteljica već iza kratkoga vremena umrla u 21. godini života svoga. Ondje je svoju smrt dočekao i njezin otac, kao umirovljeni vijećnik banškoga stola.

Izvan kuće drugovao je Velimir Deželić sa svojim kolegama (kasnijim novinarima) Jankom Iblerom i Kamilom Zajčićem, te nešto starijim hrvatskim pjesnicima Augustom Harambašićem i Božidarom Kukuljevićem. Poput Iblera i Harambašića postade i Velimir oduševljenim učenikom dra. Ante Starčevića. Sam priznaje, da je u politici bio skrajni radikalac, šta više gotovo i revolucionarac. No takovi bijahu onda i drugi hrvatski daci, jer ih je daroviti govornik Fran Folnegović gotovo sve priveo u stranku prava. Među ostalima bijahu Velimiru školski drugovi: barun

⁸⁾ Vidi ciklus: »In memoriam«.

Pavao Rauch, dr. Mile Starčević, dr. Pero Magdić, dr. Đuro Rihtarić, dr. Edo Kürschner, dr. Vinko Matijević, prof. Josip Milaković, župnik dr. Vjekoslav Vincetić, prof. Robert Pinter, dr. Ćiro Truhelka, prof. Vjekoslav Celestin, auditor Josip Bučar, prof. Antun Pichler i Ljubomir Miletić, rodom iz Štipa u Macedoniji, a kasnije bugarski ministar prosvjete.

U kulturnom pogledu pristajao je Velimir Deželić uz tadašnje »Obzoraše«, te nije odobravao pravaške napadaje na biskupa Strossmayera, na Augusta Šenou i na bana Mažuranića, kao pjesnika »Čengić-age«. U tome pogledu nije Velimir slijedio svoje drugove, koji uživahu u rugalicama, što ih je na »obzoraške« prvake sipao daroviti pjesnik dr. Ante Kovačić. I u glazbi pošao je Velimir svojim putem, jer je na glasoviru najvolio izvoditi skladbe Rikarda Wagnera, za koga se tada u Hrvatskoj nije nitko oduševljavao. Već u trećem razredu gimnazije počeo je Velimir Deželić učiti stenografiju. U toj nauci postigao je kao višeškolac toliku vještinu, da ga je njegov učitelj Bezenšek⁹⁾ stavljao drugim učenicima kao uzor.

II.

Kad je Velimir Deželić 3. kolovoza 1882. dobio svjedodžbu zrelosti, nastade pitanje, kuda li će sada. On bi najvolio početi na filozofiju, pa izučiti povijest i hrvatsku književnost. No tada nije profesorski stalež pružao dovoljno slobode za političko djelovanje; zato se mnogi daroviti mladići iz političkih razloga uklanjahu filozofiji, a upisivahu se u jus, teologiju i medi-

⁹⁾ Bezenšek je rodom Slovenac, a sada živi kao profesor u Bugarskoj.

cinu. Velimirov otac htjede svomu sinu pribaviti nezavisan položaj; zato ga je nagovorio, neka uči medicinu. I zbilja pođe Velimir 1. listopada 1882. u Beč, gdje se 3. listopada upiše u medicinski fakultet тамошњег sveučilišta.

U Beču nastade novi život za Velimira Deželića. Materijalne oskudice nije trpio, jer mu je brižni otac svaki mjesec slao 60 forinti, što je za tadašnje prilike bila veoma znatna svota. Velimir nije trebao toliko trošiti za stan i hranu, pa mu je dosta novaca preostalo za polazak kazališta i koncerata, što ga je veoma veselilo.

Nezaboravan je Velimirov rad u hrvatskom akademskom društvu »Zvonimir«. Odmah na jesen god. 1882. izabran je Velimir odbornikom toga društva, koje bijaše u ono doba središte hrvatstva u Beču. U travnju god. 1883. postade tajnikom, a u listopadu god. 1883. predsjednikom »Zvonimira«, kojemu je posvetio mnogo vremena, te ga je lijepo vodio kroz više godina. Kao predsjednik »Zvonimira« dolazio je Velimir u doticaj s ostalim slavenskim društvima u Beču, te je s uspjehom poradio na tome, da se »Zvonimir« pomirio¹⁰⁾ sa slovenskim akademskim društvom »Slovenija«. Velimir je u Beču imao prigode, da se upozna s odličnim Hrvatima, n. pr. sa barunom Metelom Ožegovićem, sa generalom Franjom Filipovićem, te s Mihovilom Pavlinovićem i s Jurjem Biankinijem. Da hrvatske đake potakne na življi književni

¹⁰⁾ Hrvatski se đaci u Beču zavadiše sa slovenskim đacima radi toga, što Hrvati ne htjedoše sudjelovati kod proslave, koju Slovenci prirediše godine 1883. u slavu glasovitoga svoga slaviste Miklošića.

rad, iznese Velimir god. 1885. ideju, da »Zvonimir« izdaje dački almanak. Velimirova namjera urodi plodom, te je dvije godine po redu (1886. i 1887.) izašao almanak »Zvonimir«. U tome almanaku sudjelovao je svojim prinosima i Velimir Deželić.

Kako je Velimir snažno djelovao na mlade hrvatske dake, koji su dolazili na študije u Beč, lijepo nam opisuje dr. Ante Tresić-Pavičić.¹¹⁾ »Upoznao sam ga« veli Tresić »godine 1887. u Beču na sjednici »Zvonimira«. Ja sam čitao pjesmu »Vrijeme«; on mi je poslije pjeska osobno došao čestitati, premda sam ja bio pravi pravcati »brucoš«, a on »stara kuća«, jer je na sveučilište bio došao par godina prije mene. Njegova simpatična pojava — visok stas, djevojački lijepo lice, te nježan i sanjarski izraz — odmah me osvojiše... Poput mnogih drugih utvarah sebi i ja, da čovjeka poznam na prvi pogled, pa da mu kroz crte lica prodiram u suštinu duše. Ja sam na prvi mah bio uvjeren, da je Deželić poštena duša; ovajput se barem nijesam prevario! Prošlo je od onda mnogo godina, a lijepi je Velimir u meni sve više potvrđivao uvjerenje, da sam dobar frenolog; jer o njemu ne čuh zla glasa, a ne vidjeh nego li dobra djela«.

Boravak u Beču i rad u »Zvonimiru« nije Velimir Deželić trebao prekinuti niti godine 1885., kada je u vojsku stupio kao jednogodišnji dobrovoljac. Tada je naime za medicinare još vrijedila stara uredba, da služe kao vojnički »elevi«; uniforma im bijaše slična uniformi vojničkih liječnika, a služba mnogo lakša, nego li je vrše današnji medicinari kao dobrovoljci.

¹¹⁾ Tresić je Velimiru Deželiću posvetio cijeli feljton u zadarskom »Narodnom listu« godine 1900.

Velimir je kao predsjednik društva »Zvonimira« na dan Svih Svetih vodio hrvatske dake iz Beča u Bečko Novo Mjesto, da ondje iskažu počast uspomeni Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana. On je mnogo revnovao o tomu, da ne propadnu kosti hrvatskih mučenika, koje su god. 1884. iskopali iz staroga njihova počivališta u stolnoj crkvi. Puno dvije godine ležale su ove kosti u mrtvačnici na centralnom groblju Bečkoga Novog Mjesta. Kroz to vrijeme nastojao je Velimir, da se kosti hrvatskih mučenika prevezu u Zagreb. U tome ga nastojanju podupirahu ugledni hrvatski rodoljubi u Zagrebu, gdje se već sabirahu i novčani prinosi za taj prijevoz. Ali ovaj pokret nije bio po čudi neprijateljima naroda hrvatskoga. Netko je učinio pritisak na ministarstvo u Beču, odakle dode u Bečko Novo Mjesto nalog, neka se ostanci P. Zrinskoga i F. K. Frankopana potajno pokopaju tako, da Hrvati ne će znati za njih. Tako bi se doista i zbililo, da Velimir nije bio poznat s tadašnjim grobarom Puglom. Ovaj doduše izvrši nalog, te kosti hrvatskih mučenika stavi na vrh nekoga velikoga groba, u koji je prije toga zakopao desetak prostih ljesova s lješinama onih siromaha, što pomriješe u bolnici Bečkoga Novoga Mjesta; no isti taj grobar pokazao je Velimiru prvom prigodom ono mjesto, kamo je zakopao kosti P. Zrinskoga i Fr. K. Frankopana, a Velimir odmah sastavi s prijateljima točan nacrt onoga dijela groblja, da uzmogne kosti u zgodnije vrijeme pronaći, te ih staviti u dostojniji grob ili prenijeti u Zagreb.

Godine 1887. zamislio je Velimir Deželić s nekim prijateljima, da slijedeće godine 1888. proslave u Be-

ču tristogodišnjicu rođenja hrvatskoga pjesnika Ivana Gundulića. Pri tom je Velimiru bilo na umu, da Nijemci saznadu, kako je hrvatski narod imao svojih pjesnika i junaka na peru davno prije, nego li mnogi drugi narodi, koji se danas bane svojom kulturom. Velimiru bijaše stalo do toga, da o nama bolje sude Bečani, koji su u Hrvatima gledali poludivlje barbare, te o njima pričali užasne grozote iz godine 1848., kada su Hrvati opsjedali i zauzeli pobunjeni Beč. Gundulićeva proslava imala je Nijemcima dokazati, da Hrvati nijesu producirali samo Trenkove pandure, već također pjesnike i umnike. U tu svrhu izdao je »Zvonimir« god. 1858. lijepu spomenicu s heliogravurou Gundulićevom.¹²⁾ Sama svečanost bila je priređena u »cvjetnim dvoranama« bečkoga »Gartenbaugesellschafta«. Na ovu svečanost dođoše gotovo svi hrvatski i slovenski odličnici, koji su tada boravili u Beču; bijaše tu također predstavnika diplomacije i visoke aristokracije. Kako je cijeli hrvatski narod upro oči u ovu svečanost, vidi se najbolje po tomu, što je »Zvonimiru« stiglo tisuću brzobjavnih pozdrava iz svih hrvatskih zemalja, te od hrvatskih kolonija u Americi, Africi i Australiji. Gundulićeva je proslava u svakom pogledu sjajno uspjela; Velimir je polučio svoj cilj, jer su o toj svečanosti pisale sve bečke i slavenske novine, što je Hrvatima znatno diglo ugled.

Školske praznike sprovodio je Velimir Deželić kod svojih roditelja u Zagrebu. Njegov otac poveo ga je 6. listopada 1884. na Prilaz, gdje je stolar Antun

¹²⁾ Uvodnu raspravicu o Gunduliću u toj spomenici napisao je Velimir Deželić.

Kontak slavio posvetu svoje kuće.¹³⁾ Kontak bijaše dobar prijatelj senatora Đure Deželića, te je već tada slovio kao imućan i ugledan građanin zagrebački; kasnije bijaše Kontak predsjednik trgovačko-obrtne komore, a god. 1913. izabran je podnačelnikom grada Zagreba, kojemu je prije toga znatno koristio kao mnogodišnji gradski zastupnik. Prigodom spomenute posvete zabavljao se Velimir s Tonkom, jedinicom Antuna Kontaka i njegove žene Antonije od Supè-Bartolè. Naskoro se među njima rodila iskrena ljubav, koja ih evo sada veže već 30 godina. Njihovi im roditelji nijesu pravili nikakvih poteškoća; zato se ovo dvoje sretnika zaručilo već 4. travnja 1885., na samu uskrсну subotu. Tonka bijaše još posve mlada djevojka (rođena je 1. siječnja 1869.), a priroda joj dala krasno lice i zdravo tijelo. Nije dakle nikakovo čudo, što su Velimirove misli neprekidno kružile oko lijepe i mile zaručnice njegove. Nije se Velimir zadovoljio time, da u cijelom nizu poletnih pjesama opjeva svoju pravu ljubav prema zaručnici; on je neprekidno sanjao o tomu, da odabranicu srca svoga što prije povede pred oltar. Ništa ga nije plašio prigovor: »Kako ćeš se ženiti, kada si još dak!« Velimirova odluka bijaše čvrsta, pa je on 26. svibnja 1887. izvršio namjeru svoju. Vjenčanje se obavilo u Beču, i to u crkvi sv. Trojstva u Alservorstadt; mladence je vjenčao župnik Bernardin Kapfenberger, a svjedočili su građanski učitelji: Milan Hoić i Hans Grohman. Mladi se par nastanio Skodagasse broj 9. (u 8. bečkom kotaru), a živjeli su od mjesečne apanaže, koju im pošiljahu roditelji njihovi. Sreća im bijaše potpuna

¹³⁾ Nekada Prilaz broj 15, a sada broj 23.

28. svibnja 1888., kada im se u Beču rodio sin, kojemu dadoše imena: Velimir, Đuro i Josip.

Počevši od godine 1889. izbjegavao je Velimir Deželić javni život u Beču, te je živio gotovo posve samotno sa svojom ženom i sinom. Već prije toga nastade potpun preokret i u duši njegovoj. Nekada je plovio liberalnim vodama, a čitao, kako već spomenuh, razne bezvjerske dapače i protuvjerske knjige, koje su napisali Kant, Rousseau, Voltaire, Häckel, Volney, Büchner i drugi pisci. Velimir se upoznao dapače s panteističkim i budističkim knjigama. No sretan obiteljski život — dobra žena i milo dijete — prinukao je Velimira, da se stao baviti vjerskim problemima. Tomu je pridonijela također njegova neobuzdana težnja za upoznanjem besmrtnosti duše i temeljnih etičkih načela.¹⁴⁾ U bečkim knjižnicama našao je Velimir sva djela, što ih je trebao za novu svoju lektiru, te se uskoro u njemu porodilo zgražanje zbog prijašnjih nazora o životu.

Isprvice se zadovoljio Velimir čitanjem spirističkih i općenito kršćanskih knjiga; no kasnije počne proučavati sveto Pismo i katoličke apologetske pisce, naročito »Die Welträthsel« i »Das religiöse Leben« od Pescha, te glasovitu Hetlingerovu »Apologiju kršćanstva«. U latinskom izvorniku pročitao je »Imitatio Christi« od Tome Kempisa. Deželić je volio čitati također popularna djela Isusovca Hammersteina i glasovitoga Albana Stolza; a zajedno sa svojom ženom

¹⁴⁾ Mnogo je na Deželića djelovalo, što se upravo tada u Beču razvio kult sveca Klemensa Hofbauera, toga bečkoga apoštola početkom 19. vijeka. Deželića je veoma za nimao život ovoga modernoga sveca.

proučavao je živote svetaca, koji mu se sve većma pričinjahu kao »heroji ljudske etike«. Velimir odbaci djela filozofa Kanta, koga mu je nadomjestio umni i slavni Toma Akvinski. Naskoro je Velimir proučio čitavu knjižnicu apologetskih, dogmatskih i ascetskih knjiga; podjedno je pažljivo slušao propovijedi slavnih Isusovaca: Franje Zenkera, oca Abela i oca Kolba. Tako se Velimir Deželić pomirio s idealima katoličke crkve, kojoj od onda služi kao vjeran, osvjedočen i oduševljen pobornik.¹⁵

Čim se Velimir Deželić zanio za katoličku vjeru, odmah je počeo muževno i otvoreno vršiti vjerske dužnosti. Nije ga od toga moglo odvratiti ruganje bivših drugova njegovih. Poput svih »konvertila« tražio je i Velimir u prvo vrijeme obraćenja utjehu u pretjeranoj strogosti trpljenju. On je prečesto postio, a čitave mjesece znao bi živjeti kao vegetarijanac i apstinent. Time je ponešto poremetio i svoje zdravlje.

Velimira je u novim njegovim nazorima još više učvrstio bujni katolički život onoga doba. Velimir je marljivo posjećivao crkve, te kršćansko-socijalne sa- stanke, pa i skupštine katoličkoga »Schulvereina«. Tako je imao prilike, da upozna mnoge plemenite or- ganizacije, koje su vodili: princ Lichtenstein i bečki odvjetnik (kasnije načelnik) dr. Karlo Lueger.

Od Velimira Deželića nije postao liječnik, kako je to želio njegov otac. Velimir je doduše polazio pre- davanja profesora Klause, Wiesnera i Čermaka, te je položio predispite iz mineralogije, botanike i zoolo- gije, dapače i rigoroz iz anatomije i fiziologije kod

¹⁵) Deželić je u pjesmi »Palingenezija« opjevao svoj prijelaz od budizma na katolicizam.

profesora Langerera i Brückea. On je zalazio u laboratorij slavnoga fiziologa Brückea, pa ondje marljivo mikroskopirao; nije se žacao ni seciranja mrtvih tijela. Velimir htjede izučiti medicinu, jer je u njoj mislio naći široko polje za svoju ideju: koristiti čovječanstvu. Velimira je naime već tada posvema obuzelo čuvstvo milosrda prema bližnjemu, koji trpi.

Ipak nije Velimir našao zadovoljstva u medicinskoj nauci. Boljelo ga je, što su i najbolji profesori njegovi morali priznati, da nema pravoga lijeka baš za one bolesti, od kojih pati i umire najviše ljudi. Tada liječnici još nijesu znali liječiti niti difteriju (jer je Behringov serum izumljen kasnije), kamo li pak sušicu, rak i druge teške bolesti. Malo po malo izgubio je Velimir vjeru u sve lijekove; on je — kako sam kaže — postao »liječnikom nihilistom«. Osim toga nije Velimir mogao gledati žive gnojne rane, radi čega se također sve više tuđio medicini.

Uvidjevši, da liječništvo nije za nj, zamolio je Velimir svoga oca, neka mu dozvoli, da prijede na filozofiju. No Đuro Deželić ne htjede pristati na to, da njegov sin izmijeni studije. Velimir je svoju molbu ope-tovano iznio; ali uvijek naiđe na otpor kod svojega oca, koji je dosljedno tražio, da mu sin svrši medicinu.

U takovoj neizvjesnosti prolazile su Velimirove godine u Beču. Ove su mu godine bile izgubljene za činovničku karijeru; ali zato je Velimir upravo tada stekao bogato enciklopedijsko znanje, koje mu danas — kao ravnatelju kr. sveučilišne knjižnice — toli dobro dolazi. Velimir je naime čitave dane proboravio u javnim bečkim knjižnicama naročito u sveučilišnoj

i u dvorskoj knjižnici. Na sveučilištu polazio je predavanja povjesne struke, a u knjižnicama izučavao je moderne literature svih naroda. On je davno prije upoznao bit »secesije« i »moderne«, nego li su ove struje unišle u hrvatsku književnost.

Kao slavenofil izučio je Deželić ruski, poljski, češki, slovenski i bugarski jezik. To mu je dobro dolazilo već u Beču, gdje je često dolazio u doticaj sa slavenskim političarima i književnicima. Osim toga naučio je Deželić francuski jezik, a nešto se uputio također u engleski, španjolski, rumunjski, nizozemski i mađarski jezik. Poznavanje tolikih jezika omogućilo je kasnije Deželiću poslovanje u hrvatskoj sveučilišnoj knjižnici.

Duri Deželiću nije bilo pravo, što se njegov sin bavi filologijom, historijom i literaturom, a zanemaruje medicinu. Da Velimira odvrati od toga »krivoga« puta, uskratilo mu je na neko vrijeme spomenutu već mjesečnu apanažu. No Velimir nije očajao, a niti je napustio nauku, za koju se toliko zanio. Kao vrstan književnik bacio se Velimir na žurnalističko polje, te je kao novinar služio sebi svagdanji kruh.¹⁶⁾ Videći toliku ustrajnost sina svoga, dozvolio je Velimiru napokon njegov otac, da iz medicine prijede na filozofiju. Tako prodoše dani patnje i brige, te se Velimir mogao posvetiti onoj nauci, za koju je osjećao više ljubavi. Time je određen pravac za daljnji njegov rad na kulturnome polju.

¹⁶⁾ U to doba pisao je Velimir Deželić u »Narodne Novine« razne feljtone, izvještaje o bečkim kazalištima, te kritike domaćih i stranih knjiga. Osobito su zanimivi feljtoni iz god. 1891. pod naslovom: »Pisma iz Beča«, u kojima je opisao »Bećanke«, etnografsku izložbu i t. d.

III.

Velimir ostavi Beč, te se upiše na zagrebačko sveučilište, i to kao redoviti slušatelj prirodnih nauka na filozofskom fakultetu. Novim studijem upotpunio je Velimir dotadašnje svoje znanje, a u prirodnim naukama našao je puno poezije. Svršivši filozofiju, izradi Velimir disertaciju »Foraminifere Jadranskoga mora« i položi obadva rigoroza, našto bude 24. srpnja 1896. promoviran na čast doktora filozofije.

Čim je Velimir došao iz Beča u Zagreb, odmah je odlučio, da će se poslije svršetka filozofskih nauka posvetiti službovanju u kr. sveučilišnoj biblioteci. On je u toj biblioteci šta više počeo služiti još kao dak; ban mu je naime 13. siječnja 1894. povjerio posao oko katalogizovanja knjižnice. Daljnja Velimirova karijera u kr. sveučilišnoj biblioteci slijedila je ovako: Dekretom od 31. listopada 1894. imenovan je Velimir Deželić knjižničarskim pomoćnikom, a 18. siječnja 1897. pristavom drugoga razreda; postavši 5. listopada 1899. pristavom prvoga razreda, promaknut je 16. prosinca 1909. u osmi činovni razred.

Tečajem toga vremena upoznao je Velimir svaki kutić kr. sveučilišne biblioteke, jer je obavljao sve poslove: od najnižih do najviših; nema uopće u knjižnici posla, koji nije prošao kroz njegove ruke. Time je Velimir sebi stekao takovo stručno i praktično znanje, kakvo imaju tek stari i prokušani bibliotekari u svjetskim knjižnicama. Da je pak služio vjerno, pošteno i savjesno, najboljim je dokazom to, što je Velimir 16 godina izdržao uz bibliotekara Ivana Kostrenčića, koji bijaše strog šef i vanredno uredan čovjek; Kostrenčiću bijaše teško ugoditi, radi čega se

često izmjenjivahu drugi činovnici i pomoćnici u biblioteci.

Po nalogu bibliotekara Kostrenčića osnovao je Velimir Deželić u kr. sveučilišnoj knjižnici odjel za dragocjenosti; on je taj odjel uredio i popisao, pa tako upravo stvorio najzanimljiviji dio biblioteke. Jednako je Velimir uredio, proučio i u poseban katalog popisao također zbirku »inkunabula«, t. j. takovih knjiga, koje su štampane od iznašašća tiskarstva do godine 1500.¹⁷⁾ — Kada se pomišljalo na to, da kr. sveučilišna knjižnica dobije tako potreban stručan katalog, opirao se Kostrenčić izradbi toga kataloga, jer da knjižnici manjkaju stručne sile. Nato se Velimir dobrovoljno sam ponudio, da će preuzeti sav taj rad raznih znanosti i struka, te je s Kostrenčićem izradio osnovu toga kataloga. Sada je Velimiru dobro došlo, što je nekada proučavao filologiju, historiju, literaturu i prirodne nauke. Koristeći se bogatim enciklopedijskim znanjem, što ga je stekao tečajem svoga boravka u Beču, vodio je Velimir čitav niz godina sav taj posao oko izradbe stručnoga kataloga.

Svoje stručno bibliotečno znanje nastojao je Velimir Deželić upotpuniti u raznim naučnim putovanjima. Tako je na svoj trošak opetovano (god. 1897., 1900. i 1903.) pošao u Italiju, gdje je upoznao ustroj i važnost mnogih biblioteka. Naročito je Velimir proučio nacionalnu biblioteku Viktora Emanuela u Rimu, papinsku biblioteku u Vatikanu, »Marzianu« u Mlecima, nacionalnu u Firenci, te veliku narodnu

¹⁷⁾ Ovaj popis izdao je Velimir Deželić god. 1902. na svoj trošak pod naslovom: »Inkunabule zagrebačke sveučilišne biblioteke«.

biblioteku u Napulju. Na drugim putovanjima proučio je Velimir knjižnice u Gracu, Pragu, Krakovu, Lavovu, Budimpešti, Dresdenu, Leipzigu, Breslavi i u Hamburgu. Bečke knjižnice bijahu mu dobro poznate od prije; ipak ih je ponovno proučavao, da upozna njihove administrativne novosti.

Godine 1909. odlučila je kr. zemaljska vlada, da će u Zagrebu graditi novu zgradu za kr. sveučilišnu knjižnicu. U tu svrhu bio je 27. veljače 1909. raspisan natječaj za izradbu osnove toli već potrebne zgrade. Da se vlada uzmogne odlučiti za najbolju i najpraktičniju osnovu, dru. Velimiru Deželiću, da zajedno s vladinim inžinirom Sitzerom razgleda najnovije zgrade za biblioteke u drugim gradovima. Velimir je ovaj nalog izvršio početkom g. 1910., kada je od 17. siječnja do 6. veljače proučio uređenje novih zgrada za knjižnicu visoke tehničke škole u Budimpešti, za sveučilišne knjižnice u Kološvaru, Lavovu i Leipzigu, te za tri knjižnice (kraljevsku, sveučilišnu i tehničku) u Berlinu. O svome putovanju i proučavanju podnio je Velimir 17. veljače 1910. elaborat kr. zem. vladi.

Kostrenčić je u kr. sveučilišnoj knjižnici prestao službovati 25. travnja 1910. Isprvice bijaše Kostrenčić samo na dopustu, pa ga je dr. Velimir Deželić u svim bibliotečnim poslovima zastupao »uz vlastitu odgovornost«, kao što ga je i prije toga kroz 15 godina zastupao na velike praznike (kolovoz i rujan). No 18. studenoga 1910. zatraži Kostrenčić umirovljenje, koje mu je kralj 22. siječnja 1911. i podijelio, odlikovavši ga redom željezne krune za 43-godišnje vjerno službovanje.

Ban Tomašić imenovao je dne 27. veljače 1911. ravnateljem kr. sveuč. knjižnice dra. Velimira Deželića, koji je propisanu službenu prisegu položio 5. ožujka 1911. u ruke podbana Levina Chavraka. Novoga bibliotekara čekao je odmah na početku velik i težak rad: selidba kr. sveuč. biblioteke iz stare zgrade (na Sveučilišnom trgu) u novu zgradu na Mažuranićevom trgu. Novu zgradu počeo je arhitekt Rudolf Lubinski graditi na proljeće godine 1911., a posve je dovršena na jesen godine 1913. Zgrada stoji posve izolirana usred perivoja na južnom dijelu Mažuranićevog trga, a građena je većinom od željeza i betona; da bude što sigurnija od požara, ima također željezne ormare i police za knjige. No radi ovih ormara i police trebalo je promijeniti signature na svih 150.000 knjiga, što ih već imade kr. sveučilišna knjižnica. Tom prigodom uveden je u poredak smještenja knjiga novi sustav; knjige su naime poredane kronologijskim redom tako, da prirast novih knjiga ne dira u stare — već poredane — knjige. Još je Deželić dao urediti tri nova odjela: novinski, časopisni i »hrvatski odio«. Ovaj potonji odio može služiti kao nekakav »muzej hrvatskih tiskarskih proizvoda«, jer sadržaje sve knjige, koje su gdje-goder štampane na hrvatskom jeziku; to je dakle neke vrste »hrvatska bibliografija u uzorcima«.

Sav taj posao obavljen je god. 1911.—1913. još u staroj zgradi sveučilišne knjižnice. U novu zgradu preselila se knjižnica tečajem mjeseca listopada godine 1913. Ova je selidba obavljena toli brzo i takovom točnošću, da se svatko divio spretnosti bibliotekarevoj. Sada se za općinstvo, koje dolazi u knjiž-

nicu, sastavlja ceduljni katalog po abecedi; učenjaci pak dobit će naskoro — po zgodnoj zamisli Deželićevoj — t. zv. stručni katalog, za kojim uzdišu već toliko godina.

Premda je dr. Velimir Deželić imao mnogo značajnoga posla, ipak je dospio, da razvije velik rad na socijalnom (društvenom) polju. To je tim pohvalnije, što se u nas takav rad omalovažuje, — društveni su časnici dapače izvrženi ruganju — radi čega se 90% hrvatske inteligencije usteže od svakoga rada na društvenom polju.

Deželić je kao književnik bio najprije povučen u hrvatska književna društva. Tomu je bez dvojbe pomoglo, što je Deželić početkom godine 1898. postao urednikom književnoga časopisa »Prosvjete«. Prvih se godina Velimir i potpisivao kao urednik. Kasnije mu je to zabranio bibliotekar Kostrenčić, te je mjesto Velimira bio urednikom »Prosvjete« njegov pobratim Emil pl. Laszowski; ipak svi znamo, da je Velimir uređivao »Prosvjetu« sve do konca godine 1911. Tečajem ovih punih 14 godina došao je Velimir u izravan doticaj sa svim suradnicima »Prosvjete«. On je mnoge naše pjesnike i pripovjedače upravo uveo u književnost, jer je čitao i dotjerivao njihove prve književne radnje. Pomno je spremao takodjer pisma, što ih je dobivao od suradnika »Prosvjete«. S ovim pismima znatno je povećao svoju zbirku »autografa«. Deželić ima u Hrvatskoj najveću zbirku »autografa«, i to izvorna pisma najodličnijih naših ljudi iz 18., 19. i 20. stoljeća; broj pisama ide već na tisuće, a sva su spremljena u alfabetski po-

redane kataloge tako, da je svako pismo lako odmah naći.

»Društvo hrvatskih književnika« izabralo je dra. Velimira Deželića 9. veljače 1902. svojim odbornikom. Deželić je ovu čast zadržao tečajem više godina, iskreno nastojeći, da poradi u korist ovoga društva. No kasnije pode »društvo hrvatskih književnika« takvim putem, koji nije našao odobravanja kod mnogih književnika hrvatskih. Deželić je uvidio, da »društvo hrvatskih književnika« ne može odvratiti od ovoga pravca; zato se zahvalio na časti odbornika, da ne nosi sukrovnju.

Međutim je sve veći broj hrvatskih književnika istupao iz ovoga društva, a mnogi mladi književnici ne htjedoše stupiti u »društvo hrvatskih književnika«; jedni i drugi prigovarahu, da to društvo napušta čistu narodnu ideju hrvatsku¹⁸⁾, a u svojem organu »Savremeniku« priopćuje takove radnje, koje stoje u opreci sa kršćanstvom i moralom. O tomu je Deželić koncem mjeseca travnja g. 1913. razgovarao sa mnom, koji sam poput njega jošte bio članom »društva hrvatskih književnika«. Tom prigodom iznio je Deželić misao, da i mi istupimo iz ovoga društva, pa da osnujemo novo društvo, koje će moći okupiti sve književnike čistoga hrvatskoga i kršćanskoga pravca. Izvan »društva hrvatskih književnika« bilo je već mnogo hrvatskih književnika, koji stajahu bez ikakve organizacije. Zašto da se ne organizuju i ovi književnici, da lakše provode svoje književne ideje?

¹⁸⁾Osobito se osudjivalo, što je urednik »Savremenika« dr. Branimir Vizner-Livadić na glavnoj skupštini »društva hrvatskih književnika« 27. travnja 1912. držao govor, u kojem se oborio na nacionalizam u hrvatskoj književnosti.

U »Kamenitim vratima« održana su tri dogovora, u kojima uz Deželića i mene sudjelovahu jošte: Emil pl. Laszowski, dr. Svetozar Ritig, Ferdo Rožić, Kerubin Šegvić i Stepan Širola. Na ovim dogovorima odlučismo osnovati novo društvo pod imenom: »Kolo hrvatskih književnika«. Ovo društvo bude osnovano 15. svibnja 1913. na skupštini, koja se održala u Kamenitim vratima; na ovu skupštinu došlo je preko 20 hrvatskih književnika, premda se ograničismo na sam Zagreb, a nijesmo ni slali kakovih pismenih poziva. Skupština je stvorila pravila, te izabrala privremeni odbor. Vlada je ova pravila 12. srpnja 1913. potvrdila, našto se u »Hrvatskom katoličkom kasinu« 20. studenoga 1913. održala prva redovita glavna skupština »Kola hrvatskih književnika«; na toj skupštini bude dr. Velimir Deželić jednoglasno izabran predsjednikom novoga društva, u koje se brzo sabralo oko 100 članova.

Godine 1900. stupio je dr. Velimir Deželić u odbor »Matice Hrvatske« kao zamjenik, a 29. siječnja 1905. bude ondje izabran pravim odbornikom. Deželić je u književno-umjetničkom odboru »Matice Hrvatske« živo radio tečajem deset godina te je kao radnik sudjelovao i u Matičinim edicijama. Odanle je svojevolaro istupio, kad se nagomilao njegov rad u drugim društvima i kada ga je zaokupila briga za selidbu kr. sveučilišne knjižnice.

Mnogo je ljubavi Deželić posvetio družbi »Braće hrvatskoga z m aja«. On je ovu družbu i osnovao zajedno sa svojim pobratimom Emilom pl. Laszowskim. Sam osnutak družbe pada na dan 16. studenoga 1905. Isprvice bijaše to samo krug prija-

telja¹⁹⁾ za njegovanje društvenosti, bratstva i sloge, te za promicanje narodnih idejala.²⁰⁾ Od privatnoga kluba razvilo se tečajem god. 1906. pravo društvo, kojemu je 29. prosinca 1906. vlada potvrdila pravila. Sada se proširila i svrha družbe »Braće zmaja hrvatskoga«. Ovo je društvo preuzelo zadaću: 1. da priredjuje poučna predavanja, 2. da podupire hrvatsku umjetnost i književnost, 3. da čuva spomen zaslužnih Hrvata i 4. da promiče narodne idejale hrvatske.

Nije mi svrha, da ovdje pišem povijest družbe »braće hrvatskoga zmaja«. Želim prikazati samo glavni društveni rad, jer je posve spojen s imenom V. Deželića i E. Laszowskoga.

Deželić je već 14. studenoga 1901. prigodom proslave četiristogodišnjice hrvatske književnosti držao govor: »O javnim predavanjima i o tečajevima za analfabete.« U tome govoru preporučio je Velimir, neka se u Zagrebu osnuje »pučko sveučilište«. Nije dakle nikakovo čudo, da je Deželić pokušao svoju ideju provesti putem »Braće zmaja hrvatskoga«. On

¹⁹⁾ Prvi »Zmajevi« bijahu: Emil pl. Laszowski, dr. Velimir Deželić, Janko Barle, Božidar pl. Kukuljević, Stjepan Širola i Ljudevit Tomšić. Oni su 18. studenoga 1905. potpisali statut »Braće zmaja ognjenoga«. Prvi svoj »zbor« održaše »Zmajevi« 28. siječnja 1906. u kuriji prebendara Janka Barlea (Nova ves broj 14), gdje je nekada stanovao i umro historičar Ivan Krstitelj Tkalčić. Tom prigodom zaključiče »Zmajevi«, da će Tkalčiću podići spomenploču, a grad Zagreb zamoliti, neka jednoj ulici dade ime »Tkalčićeva ulica«.

²⁰⁾ Deželić i Laszowski predložise na sjednici 19. kolovoza 1906., neka se 1000-godišnjica kraljevstva hrvatskoga proslavi god. 1925. priredbom velike hrvatske historijske izložbe. Na istoj sjednici iznio je Širola prijedlog, da se društvo zove imenom »Zmaj od Hrvata«, što je kasnije promijenjeno u ime: »Braća zmaja hrvatskoga«.

je 16. listopada 1906. otvorio niz predavanja, koja onda nastaviše drugi »Zmajevi« tako, da su do 23. travnja 1910. održana 73 predavanja. Zagrepčani su upravo grnuli na ova predavanja, te je često bila pretijesna gradska vijećnica, koju je »Braći hrvatskoga zmaja« za ovu svrhu ustupio načelnik dr. Milan Amruš. Sva su predavanja održana besplatno, jer niti je predavač dobio kakove nagrade, niti je slušatelj platio kakove pristojbe. Redovita predavanja morahu »Braća hrvatskoga zmaja« prekinuti godine 1910., kada je gradsko poglavarstvo uskratilo porabu gradske vijećnice.

Početkom godine 1907. pročulo se, da će grad Zagreb srušiti »Kamenita vrata«, ovu krasnu sredovječnu zgradu, koja bijaše posve zapuštena. Javno je mnijenje stajalo još pod dojmom rušenja »Bakačeve kule« pred stolnom crkvom na Kaptolu. Zato je odbor »Braće hrvatskog zmaja« 20. ožujka 1907. potaknuo misao, neka se »Kamenita vrata« obnove, pa u njima osnuje gradski muzej i gradska javna knjižnica. Brzo se za ovu stvar oduševio načelnik Amruš, ali pod uvjetom, da »Braća hrvatskoga zmaja« preuzmu brigu za osnutak i uredjenje gradske knjižnice i muzeja.

Dok se obnavljahu dvokatna »Kamenita vrata«, dotle su »Braća hrvatskoga zmaja« sabirala knjige za »gradsku knjižnicu«. Ova je knjižnica javnoj porabi predana 7. prosinca 1907., do kada su »Zmajevi« sabrali, popisali i u katalog unijeli već 7000 knjiga; sav taj posao i upravu knjižnice vodili su besplatno, samo da grad Zagreb dobije ovu lijepu kulturnu uredbu. Prigodom otvorenja knjižnice držao je

dr. Velimir Deželić predavanje: »O evoluciji modernih i slobodnih javnih knjižnica«. Već prve godine posjetilo je »gradsku knjižnicu« 45.000 ljudi, a broj knjiga porasao na 14.000 svezaka; uz knjižnicu uređena je čitaonica sa 58 časopisa. Prvim ravnateljem knjižnice bio je Deželić; njega je 28. studenoga 1908. zamijenio Emilij pl. Laszowski, koji knjižnicom ravna još i danas, sada ona broji već 30.000 svezaka.

U »Kamenitim vratima« otvoriše »Braća hrvatskoga zmaja« 7. prosinca 1907. također »gradski muzej«. Isprvice bijaše u tome muzeju vrlo malo predmeta; no kasnije sakupiše »Zmajevi« priličan broj stvari, a neke je predmete grad Zagreb i kupio. Osim toga staviše »Braća hrvatskog zmaja« u gradski muzej također svoje stvari, naročito mile uspomene od dra. Ljudevita Gaja, dra. Dimitrija Demetra, Ivana Trnskoga, Andrije Fijana i Franje Ž. Kuhača; to su ponajviše ormari, stolovi, stolci, odijela, zastori, darovi i drugi predmeti. Davno već nema za »gradski muzej« dovoljno prostora u »Kamenitim vratima«, radi čega se većina stvari niti ne može ondje izložiti.

Bitno je dr. Velimir Deželić sudjelovao kod ekshumacije kosti hrvatskih mučenika: grofa Petra Zrinskoga i markiza Franje Krste Frankopana. Evo, kako je do toga došlo:

Svake godine dolazili su bečki Hrvati (ponajviše djaci) na dan Svih svetih u Bečko Novo Mjesto, da iskažu počast mučenicima hrvatskim. Grobar ih je vazda poveo na onaj dio groblja, gdje bijahu pokapani siromasi, koji pomriješe u bolnici; ondje je grobar Hrvatima pokazao velik grob (Schachtgrab), u

kojem su pokopane kosti P. Zrinskoga i F. K. Frankopana. Hrvati su takovom prigodom nad grobom držali govore, pjevali pjesme i na grob položili vijenac, te onda pošli u grad, Wienerneustadt. Svatko je držao, da je time dovoljno iskazana počast hrvatskim mučenicima, te nitko nije ni prstom maknuo, da se na njihov grob stavi barem kakav križ s napisom. U Hrvatskoj nalaze se križevi i nad grobovima siromaka, dočim je u Bečkom Novom Mjestu grob nekad najboljih velikaša hrvatskih bio 22 godine bez ikakova križa! Što više: prijetila je ozbiljna pogibelj, da će onaj dio groblja biti naskoro prekopan, pa tom prigodom za uvijek izgubljene kosti P. Zrinskoga i F. K. Frankopana.

O svemu tomu razgovarao je dr. Velimir Deželić 11. travnja 1907. sa svojim pobratinom Emilom Laszowskim. Njih dvojica zamisliše, da brigom i troškom »Braće hrvatskoga zmaja« izvade kosti P. Zrinskoga i F. K. Frankopana iz onoga njih nedostojnoga groba, pa da ih stave u poseban grob na doličnom mjestu, gdje bi čekale na sretnija vremena, kada ćemo ih moći prevesti u Hrvatsku. Ovu misao izniže Deželić i Laszowski 30. travnja 1907. pred odbor »Braće hrvatskoga zmaja«, koji je jednoglasno stvorio zaključak o ekshumaciji.

Priprave za ekshumaciju kosti P. Zrinskoga i F. K. Frankopana preuzeo je Emilij Laszowski. On je u Bečkom Novom Mjestu našao Juliju Pugl, udovicu onoga grobara Josipa Pugla, koji je u veljači godine 1885. pokopao u spomenuti grob kosti mučenika hrvatskih. Još je ondje živio i radnik Franjo Karacson, koji je Puglu g. 1885. pomagao pokapati one kosti.

Laszowski daje Karacsona i Juliju Pugl službeno preslušati pred gradskim vijećnikom drom. Payrom, a zatim odvesti na groblje, gdje su pred novim grobarom Ivanom Hofböekom pokazali onaj grob, u koji su g. 1885. pokopane kosti P. Zrinskoga i F. K. Frankapana. Njihov iskaz posve se slagao s nacrtom, što ga je g. 1885. učinio Velimir Deželić.

»Braća hrvatskoga zmaja« zamoliše 25. lipnja 1907. od gradskoga poglavarstva u Bečkom Novom Mjestu dozvolu za ekshumaciju kosti hrvatskih mučenika. Ovu je dozvolu načelnik Franjo Kammann 9. srpnja 1907. podijelio privolom gradskoga zastupstva, ali uz uvjet, da se ekshumacija obavi bez buke. Ovaj uvjet lako ispuniše »Braća hrvatskoga zmaja«, jer im je opreznost nalagala, da se prijenos kosti P. Zrinskoga i F. K. Frankopana obavi u što većoj tišini, pošto je upravo tada radi zakona o »željezničarskoj pragmatici« nastao politički prelom između Ugarske i Hrvatske.

U Bečko Novo Mjesto podje samo pet »Zmajeve«, poimence: Emilij pl. Laszowski, dr. Velimir Deželić, Stjepan Širola, Filip Hajduković i dr. Rudolf Horvat; Laszowski je sobom poveo svoju kćerku Fedoru, a Deželić svoju suprugu Tonku i kćerku Gjurgjicu. Ekshumacija obavila se 20. srpnja 1907. u prisutnosti gradskoga povjerenstva, koje su činili: podnačelnik inžinir Julije Schwarz, gradski tajnik Leopold Jakl i gradski liječnik dr. H. Gaiser. Prisutna bijaše takodjer nekadašnja grobarica Julija Pugl i onaj radnik Franjo Karacson, koji su pokazali mjesto, gdje treba kopati. Karacson je upozorio, da će trebati kopati 1 metar duboko; odmah će se namjeriti na kosti P. Zrinskoga i F. K. Frankopana, koje su

razbacane bez reda, dočim se lijesovi umrlih siromaka iz bolnice nalaze pol metra ispod toga.

Sve se dogodilo upravo tako, kako je govorio Karacson. Najprije smo iskopali bijele, lagane i porozne (luknjaste) kosti, koje ležahu porazbacane tako, da su i kosti od nogu nadjene uz kosti lubanje. Kada smo dali dublje kopati, nadjosmo potpun kostur nekoga mrtvacu, t. j. ispod glave prsne kosti, na koje se nastavljahu kosti donjega tijela. Odmah se vidjelo, da su to nove kosti, jer bijahu tamnije i teže od onih prvih, pa osim toga još pune moždine, a ne porozne. To je konstatovao takodjer liječnik dr. Gaiser, kao što i bečki medicinar Frano Dulibić, koji je došao u Bečko Novo Mjesto.

Kosti hrvatskih mučenika stavismo u limeni lijes zajedno s latinski pisanom ispravom, koju smo potpisali svi prisutnici. Laszowski je sa sobom ponio svoje mile uspomene: grude zemlje iz onih gradova, koje su nekada posjedovali Zrinski i Frankopani. Ovu zemlju stavio je Laszowski pod kosti, da naši mučenici — makar i u tuđini — počivaju na hrvatskoj grudi. Prisutne Hrvatice saviše mnogo kitica od cvijeća, što su ga donijele iz Zagreba; ove kitice povezaše hrvatskim trobojnicama, te ih staviše na kosti u lijes. Nato je »zmajski kapelan« Filip Hajduković blagoslovio lijes, koji bude tutijom zatvoren i stavljen u drugi kovni lijes. Ovaj drugi lijes ima ključanicu; ova bude zatvorena, a ključ predan Laszowskomu, našto krene sprovod, što ga je vodio Hajduković. Lijes je položen u novi grob, koji se nalazi na najljepšem mjestu; nad grobom je odmah postavljen gvozden križ s latinskim napisom, a 2. studenoga 1913.

takodjer velika grobna ploča, koju je izradio hrvatski kipar Vatroslav Drenski.

Već 19. kolovoza 1906. predložio je dr. Velimir Deželić, neka »Braća hrvatskoga Zmaja« diljem cijele Hrvatske podižu »spomenploče« na uspomenu historijskih događaja i znamenitih Hrvata. »Zmajevi« su ovaj prijedlog prihvatili, pa do danas podigli brojne spomenploče u Zagrebu i po drugim hrvatskim mjestima. U Zagrebu podigoše spomenploče: 22. kolovoza 1909. na kući (u Gospodskoj ulici broj 4), u kojoj je umro dr. Ljudevit Gaj; 26. lipnja 1910. na kući (Nova ves broj 41), u kojoj se rodio Ivan Tkalčić; 27. studenoga 1910. na kući (Opatička ulica broj 18), u kojoj je umro Stanko Vraz; 17. prosinca 1911. na kući (Duga ulica broj 54; u kojoj se rodio Ljudevit Vukotinović; 29. travnja 1911. na nekadašnjoj palači bana Petra Zrinskoga (Kapucinski trg broj 3); godine 1910. na kući, koja je g. 1701. podignuta tamo, gdje je nekada stajala palača hrvatskih kraljeva. Izvan Zagreba podigoše »Zmajevi« spomenploče: 20. svibnja 1907. u kranjskoj Vinici na kući, u kojoj se rodio hrv. pučki pisac Ljudevit Tomšić; 22. rujna 1907. u Dubravici (kod Klanjca) na kući, u kojoj se rodio hrv. pjesnik Pavao Stoos; 29. kolovoza 1909. u Grabrovnici (kod Pitomače) na kući, u kojoj se rodio hrv. pjesnik Petar Preradović; 5. lipnja 1910. u Apatovcu (kod Križevaca) na pučkoj školi, u kojoj je umro hrv. pisac Ivan Lepušić; 8. rujna 1911. u Vukovini (u Turopolju) na župnoj crkvi, staromu hrv. jezikoslovcu Jurju Habeliću; a 18. lipnja 1911. u Požezi na kućama, u kojima se rodiše hrvatski pisci: Vjekoslav Babukić, Janko Jurković i Josip Eugen Tomić. Inicijativom »Braće hrvatskoga Zmaja« pro-

vedeno je 22. kolovoza 1909. prenesene su kosti Ljuboslave, majke dra. Ljudevita Gaja, iz napuštenoga Jurjevskoga groblja na Mirogoj. Tom prigodom govorio je Deželić svečano slovo, kao što i prigodom mnogih drugih spomenutih slava. Radi zasluga bijaše na skupštini 24. travnja 1910. izabran začasnim članom »Braće hrvatskoga Zmaja«.

Otkako je dr. Velimir Deželić godine 1897. preuzeo uredništvo »Prosvjete«, išao je za time, da ovomu časopisu dade kršćansko i narodno obilježje. To su opazili hrvatski kritičari; zato Milan Marjanović i piše²¹⁾, da je Deželić »izraziti zastupnik kršćansko-idejalnoga pravca«. I doista vidimo Deželića medju prvacima u svakom katoličkom pokretu u Hrvatskoj. On je tajnik prvoga hrvatskoga katoličkoga kongresa, koji se 3. rujna 1900. sastao u Zagrebu. Kao tajnik sudjeluje Deželić na svim sjednicama i konferencijama uz Strossmayera, Stadlera, Posilovića, Mahnića i druge biskupe hrvatske.

To bijaše prvi veliki istup Hrvata u katoličkom pravcu; od onda se katolici počеше konsolidovati. Sam Deželić nastoji, da se u Zagrebu osnuje neko središte, u kojemu bi se katolički pobornici sastajali, upoznavali i oduševljavali za zajednički rad. Zato je Deželić u »Prosvjeti« iznio misao, da se u Zagrebu osnuje »hrvatski katolički kasino«. U tome pogledu podupirahu Deželića god. 1902. superior Matija Seigerschmied i erarijalni odvjetnik dr. Krešimir Kvačternik; njihovim zajedničkim radom osnovan je »hrv. kat. kasino«, kojemu je Deželić od god. 1912. potpredsjednik.

²¹⁾ Marjanović Milan: »Iza Šense«, str. 89.

Godine 1903. osnovan je u Zagrebu katolički klub »Imaculata«, u kojemu je Deželić s nekoliko pobornika radio za napredak katoličke stvari. Posredovanjem dra. Ante Alfrevića i dra. Frana Biničkoga stupio je klub »Imaculata« početkom godine 1904. u savez sa krčkim biskupom Mahnićem, koji je istodobno visoko dizao stijeg katolicizma u Istri. U kapucinskom samostanu na Rijeci održan je 4. travnja 1904. glavni sastanak, na kojemu je stvoren program za čitav katolički pokret u hrvatskim zemljama.

Deželić je jedan od glavnih osnivača društva »Congregatio beatae Mariae virginis major« za akademski obrazovanu gospodu u Zagrebu. Za osnutak ove kongregacije održan je 27. travnja 1906. prvi sastanak trojice svjetovnjaka i Isusovca oca Ersina. Prvi zbor kongregacije bio je 4. svibnja 1906., te je ona već 16. srpnja 1906. kanonički uređena, izabrala sebi dra. Lazara Cara prvim nastojnikom. Deželić je pomogao takodjer osnutku »Pijevog društva« za promicanje katoličke štampe u Hrvatskoj; pak je 19. studenoga 1913. izabran predsjednikom toga društva.

Godine 1913. održan je u Ljubljani prvi »hrvatsko-slovenski katolički sastanak«. Kako radi kome-sarijata u Hrvatskoj nije bilo moguće, da se u Zagrebu god. 1913. sastane »drugi hrvatski katolički kongres«, zaključiše hrvatski biskupi na svojoj konferenciji 11. veljače 1913., neka se taj kongres održi u Ljubljani. Čitav program za taj kongres izradiše: dr. Velimir Deželić, dr. Stjepan Markulin i dr. Janko Šimrak.

Dva posebna vlaka dovezoše nekoliko stotina Hrvata 23. kolovoza 1913. u Ljubljanu, gdje ih doče-

kaše tisuće Slovenaca. Sutradan bijaše svečan ophod, u kojemu je sudjelovalo do 20.000 ljudi; na kongresnom trgu čitao je sv. misu zagrebački nadbiskup dr. Ante Bauer. Predsjednikom kongresa za Hrvate bio je isklican dr. Velimir Deželić, a za Slovence dr. Jan-ković, zamjenik namjesnika pokrajinskoga glavarara u Štajerskoj. Kao predsjednik kongresa upravljao je Deželić velikim skupštinama, otvoriv ih 25. kolovoza svečanim govorom. Deželić bijaše jednoglasno izabran takodjer predsjednikom hrvatske prosvjetne sekcije na kongresu, te je 26. kolovoza predavao o »katoličkoj beletristici i o hrvatskoj literarnoj organizaciji«.

Po svome ocu baštinio je dr. Velimir Deželić čustvo milosrdja; on osjeća iskrenu sućut za siromaka i za svakoga čovjeka, koji štogod trpi. Evo nekoliko priloga za Deželićev rad na humanitarnom i karitativnom polju.

Pobudom dra. Franje pl. Markovića osnovano je godine 1898. društvo pod imenom »hrvatska menza akademika« sa zadaćom, da siromašnim sveučilišnim djacima pribavi besplatnu hranu. Prvim tajnikom ovoga društva postade dr. Velimir Deželić, koji je ovu službu vršio sve do godine 1904. Vlada je 30. srpnja 1898. potvrdila pravila »hrvatske menze academicae«, koja je 15. veljače 1899. otvorila prvu svoju menzu u prostorijama obrtne škole.

Velimirov otac Gjuro Deželić osnovao je godine 1877. u Zagrebu društvo »Dobrotvor«, koje ima zadaću, da siromašnoj školskoj djeci pribavi odijela i obuće. Sve do svoje smrti godine 1907. bio Gjuro Deželić predsjednikom »Dobrotvora«; u toj časti morao ga je naslijediti njegov sin Velimir, jer je to

bila želja cijeloga odbora. Kao predsjednik »Dobrotvora« promijenio je Velimir pravila i proširio djelokrug ovoga društva. On iznese misao, neka se u Zagrebu osnuje »savez humanitarnih društava«; sva bi se naime društva imala okupiti u zajednički rad, da složno rade oko promicanja dobrotvorstva; jer sada se može dogoditi, da spretan čovjek dobiva potpore od više takovih društava, a drugi — možda veći — siromah ostaje bez ikakove potpore. Do »saveza humanitarnih društava« nije doduše došlo; ali zato je Velimir sretno uspio, da svome »Dobrotvoru« namakne društveni dom. Mjeseca listopada godine 1911. počela se u Haulikovoj ulici broj 4 graditi krasna palača, za koju je arhitekt Rudolf Lubinski besplatno izradio nacрте. Ova palača dobila je ime »Dobrotvorov dom«, koji je svečanim načinom otvoren 16. lipnja 1912. Radi osobitih zasluga svojih izabran je dr. Velimir Deželić 18. veljače 1913. začasnim članom »Dobrotvora«.

Danomice događaju se u Zagrebu razne nesreće. Jedna takva nesreća zbila se 13. rujna 1909. u Kontakovoj kući (Prilaz broj 23), gdje stanuje dr. Velimir Deželić. S prozora pade na ulični pločnik Katarina Hedrich, supruga poznatoga pečara, koji je prigodom socijalističkih manifestacija obično nosio veliku crvenu zastavu. Možda bi se sirota žena mogla spasiti, da je odmah bila prevezena u bolnicu; ali nijedan fi-jaker ne htjede toga učiniti. Tako je nesretna žena iza jednoga sata umrla u veži na očigled Velimira i njegova prijatelja Laszowskoga. Ganuti ovom nesrećom zamisliše Deželić i Laszowski, da će u Zagrebu osnovati »društvo za spasavanje«, kakova društva postoje u svim velikim gradovima. Mnogi ih odvrćahu

od toga koraka, jer da se u Zagrebu već više puta pokušalo osnovati »društvo za spasavanje«, pa nitko nije uspio. No Deželić i Laszowski staviše svoju misao pod zaštitu odbora »Braće hrvatskoga zmaja«; odbor odlučno prihvati njihov prijedlog, te za 18. studenoga 1909. sazove skupštinu, na kojoj bude osnovano »društvo za spasavanje«. Isprvice vodio je to društvo Laszowski, te se osnivalački odbor sastajao u »Kamenitim vratima«; no kad je vlada potvrdila pravila, predadoše »Zmajevi« vodstvo toga društva u ruke zagrebačkih liječnika i plemenitih gradjana. Danas je »društvo za spasavanje« vrlo popularno, jer je već mnogu nesreću spriječilo ili barem ublažilo.

Velimir Deželić spada medju najplodnije pisce. On je napisao 5 romana i mnogo pripovijesti, a spjevao nekoliko stotina pjesama; osim toga sastavio je vrlo mnogo poučnih članaka, pa i cijele knjige. O svemu tomu bit će govora na drugom mjestu, jer sam ovdje želio Deželića ocrtati samo kao čovjeka, a ne kao književnika. No moja zadaća ne bi bila potpuna, da ne spomenem još jednu značajku Deželića. On je uzoran suprug, a izvrstan otac, koji se neumorno brine za valjan odgoj svoje djece. Bog je Velimirov brak blagoslovio, te mu dao 7 sinova i 2 kćeri, a rodiše se ovim redom: Velimir 28. svibnja 1888., Gjurjica 24. ožujka 1890., Branimir 21. ožujka 1892., Stanislav 13. studenoga 1893., Berislav 5. veljače 1896., Zlatica 7. siječnja 1898., Mladen 3. siječnja 1900., Milorad 5. svibnja 1902. i Tihomil 26. ožujka 1904. U Deželićevoj kući vlada kršćanski duh, čemu je uz Velimira mnogo doprinijela njegova supruga Tonka, ova gospođa plemenitih načela i velike — osobito glazbene — naobrazbe.